

DOI 10.37491/UNZ.109.5
УДК 342.7:351.746.1(477):341.231.14

Валентин ЗЬОЛКА¹, Юлія СТЕПАНОВА²,
Михайло КОРОЛЬ³, Наталія РАДЧЕНЯ⁴

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Аналізуються актуальні питання дотримання прав людини у сфері охорони державного кордону України. Акцентовано, що діяльність Державної прикордонної служби України (Держприкордонслужби) орієнтована на забезпечення належного рівня правового захисту подорожуючих осіб, що є невід'ємною складовою європейських стандартів управління кордонами. Розглянуто напрямки практичної реалізації прогресивних європейських практик

¹ доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділення адміністративно-юрисдикційної та оперативно-розшукової діяльності ДПСУ науково-дослідного відділу, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, zolkavalentin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7815-6393>.

² докторка юридичних наук, старша дослідниця, заступниця начальника науково-дослідного відділу–начальниця науково-дослідної лабораторії безпеки державного кордону, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, yulia.sp81@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-7698-3486>.

³ кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративної діяльності, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, makking@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2088-6959>.

⁴ кандидатка юридичних наук, викладачка кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Radchenya_nm@meta.ua, <https://orcid.org/0000-0003-4109-8350>.

у сфері охорони державного кордону України: модернізацію прикордонної інфраструктури, запровадження цифрових сервісів у діяльності органів охорони державного кордону. Розглянуто судову практику у сфері адміністративно-правового регулювання процедур перетину державного кордону з урахуванням необхідності дотримання прав людини. Виокремлено проблемні питання у сфері дотримання прав людини у випадку затримання та тримання іноземців і осіб без громадянства при незаконному перетині (спробі незаконного перетину) державного кордону. Наголошено на актуальності імплементації системи «Custody Records» у діяльність Держприкордонслужби як такої, що може, з одного боку, суттєво вплинути на зменшення кількості порушень прав осіб під час застосування прикордонних процедур, а з іншого — посилити гарантії захисту персоналу Держприкордонслужби від необґрунтованих звинувачень та підвищити його відповідальність. Підкреслено необхідність систематичного правового навчання і підвищення кваліфікації персоналу органів та підрозділів охорони державного кордону. Обґрунтовано необхідність розробки і прийняття Закону України «Про інтегроване управління державним кордоном» та створення міжвідомчого координаційного органу, контролюваного урядом, як стратегічно важливих кроків для забезпечення ефективної системи охорони державного кордону, що відповідатиме стандартам Європейського Союзу. Запропоновано адаптувати інституційну модель Fundamental Rights Office / Fundamental Rights Monitors у діяльність Держприкордонслужби для упередження порушень прав людини, більшої відкритості діяльності прикордонного органу та інтегрування практик Європейського Союзу в національну систему інтегрованого управління державним кордоном України. Підсумовується, що удосконалення правової бази інтегрованого управління державним кордоном України як нового інституту механізму охорони державного кордону забезпечить баланс між гарантуванням національної безпеки та дотриманням міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав людини.

Ключові слова: права людини, європейські стандарти прав людини, державний кордон, Державна прикордонна служба України, європейські стандарти, інтегроване управління державним кордоном України, моніторинг дотримання прав людини.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблематика дотримання прав людини у сфері охорони державного кордону набуває особливої актуальності в умовах збройної агресії російської федерації проти України, зростання транскордонних загроз, масштабних міграційних процесів та виконання Україною зобов'язань у межах інтеграції до Європейського Союзу. Сучасні безпекові реалії вимагають від держави не лише ефективного контролю за державним кордоном, а й забезпечення належного рівня правового захисту осіб, які його перетинають, включно з мігрантами, шукачами притулку та іншими вразливими категоріями. З таких позицій гаран-

тії дотримання прав людини є невід'ємною складовою європейських стандартів управління кордонами та ключовим орієнтиром в діяльності Державної прикордонної служби України. Це знайшло відображення у Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року [1], передбаченій Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [2], а також у інших нормативно-правових актах, спрямованих на гармонізацію національного законодавства з *acquis* Європейського Союзу. Забезпечення прав людини у сфері охорони державного кордону України стає не лише міжнародно-правовим зобов'язанням України, а й важливою умовою зміцнення її демократичного іміджу та довіри громадян до державних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі дотримання прав людини приділено увагу у працях українських науковців: В. Авер'янова, М. Афанасьєва, Ю. Бисаги, С. Добрянського, Т. Коломоєць, О. Кузьменко, П. Рабіновича, М. Савчина, Д. Терлецького, О. Харитонові, С. Цебенко, Г. Шмельової, Л. Ярмол та ін. Дотримання прав людини у сфері охорони державного кордону України досліджували С. Адамчук, Н. Демчик, О. Ільченко, Ю. Курилюк, І. Кушнір, Р. Ляшук, А. Мота, А. Притула, О. Царенко та ін. Однак у сучасних умовах зазначена тематика потребує поглибленого аналізу та корекції нормативно-правового регулювання для збалансованості вимог забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері та європейських стандартів у сфері прав людини.

Мета статті — проаналізувати дотримання прав людини у сфері охорони державного кордону України, визначити основні виклики та шляхи їх подолання з урахуванням європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення прав людини у сфері охорони державного кордону України ґрунтується на принципах верховенства права, законності, пропорційності та недискримінації. Діяльність Державної прикордонної служби України має поєднувати реалізацію завдань із забезпечення національної безпеки з безумовним дотриманням прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та міжнародними договорами. Основними міжнародно-правовими актами, що формують нормативну основу захисту прав людини на кордоні, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [3], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року [4], Конвенція про статус біженців 1951 року [5], Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, від 15 листопада 2000 р. [6] та інші.

Трансформація організаційно-правових засад функціонування Державної прикордонної служби України зумовлює необхідність науково обґрунтованого підходу до аналізу та вдосконалення методів, форм і механізмів гарантування прав людини з урахуванням специфіки прикордонної діяльності. Водночас процеси глобалізації та європейської інтеграції, а також поглиблення співпраці з інституціями Європейського Союзу висувають перед Україною вимогу дотримання підвищених стандартів у сфері

прав людини. Це, у свою чергу, потребує системної адаптації національного законодавства, управлінських підходів і практичних процедур до європейських норм і впровадження найкращих практик захисту прав людини на державному кордоні [7, с. 212, 213].

У цьому контексті особливої ваги набуває оцінка реальних кроків держави, спрямованих на практичну імплементацію зазначених європейських стандартів у сфері охорони державного кордону. Важливим індикатором такого поступу є модернізація прикордонної інфраструктури та вдосконалення організації здійснення прикордонного контролю, що безпосередньо впливає на рівень дотримання прав і свобод осіб, які перетинають державний кордон України. Так, у сфері перетину державного кордону України спостерігаються позитивні зміни, спрямовані на подолання наявних проблем та створення більш ефективного, доступного й безпечного прикордонного простору. Насамперед, Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію розвитку та розбудови прикордонної інфраструктури з країнами Європейського Союзу та Республікою Молдова до 2030 року, яка містить комплексний план модернізації та розбудови інфраструктури пунктів пропуску через державний кордон. Цей документ передбачає, зокрема, збільшення пропускної спроможності, впровадження спільного митного й прикордонного контролю, цифровізацію процесу перетину кордону та створення зон сервісного обслуговування для осіб, які перетинають державний кордон, що має сприяти скороченню часу очікування й підвищити комфорт та доступність процедур перетину кордону як для громадян України, так і для іноземців та осіб без громадянства [8].

Значну роль у цьому процесі відіграє також Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, яка визначає загальні підходи до усунення бар'єрів у доступі до інфраструктури, послуг, інформації та цифрових сервісів для всіх суспільних груп, включно з маломобільними категоріями населення, та тим самим сприяє реалізації принципу недискримінації у сфері користування державними сервісами [9].

Ці заходи важливі не лише з логістичного погляду, але й у контексті реалізації принципів рівності та недискримінації, оскільки створення сучасної прикордонної інфраструктури з урахуванням потреб маломобільних категорій населення зменшить об'єктивні перешкоди у реалізації права на свободу пересування.

Запровадження цифрових сервісів у процесі перетину кордону (електронне декларування, електронні черги, інформаційні системи обміну даними між прикордонними та митними органами) також має потенціал зменшити ризики необґрунтованих відмов і протидіяти протиправним рішенням уповноважених посадових осіб, оскільки обмежує суб'єктивні чинники у процедурі контролю та підвищує прозорість прийняття рішень щодо перетину державного кордону.

У такому розрізі питання правомірності рішень щодо перетину державного кордону та процедурного забезпечення цих рішень перебуває у сфері юридичного захисту прав громадян, що підтверджується судовою практикою. До прикладу, у справі № 460/4375/24 Рівненського окружного

адміністративного суду від 03 червня 2024 р. суд визнав протиправною відмову органу влади у наданні інформації стосовно перевищення термінів перебування громадян за кордоном, підкресливши суспільний інтерес до прозорості діяльності органів, що забезпечують перетин кордону, та необхідність обґрунтованого прийняття рішень уповноваженими особами [10]. Також у судовій практиці акцентується на зіставленні національного законодавства і міжнародних стандартів щодо обмежень на виїзд, зокрема в умовах воєнного стану, та вказується на необхідності чіткої нормативно-правової регламентації і відповідності процедур питанням законності та пропорційності обмежень [11; 12]. Така позиція суду стимулює вдосконалення правового регулювання адміністрування перетину кордону з урахуванням дотримання прав людини.

Отже, реалізація комплексних державних стратегій у поєднанні з активною судовою практикою формує інституційні та правові передумови для недопущення випадків порушень прав людини під час перетину державного кордону, зокрема щодо забезпечення недискримінаційного доступу до процедур та обґрунтованості управлінських рішень.

Водночас зазначені позитивні зрушення не означають повного подолання проблемних питань у діяльності органів та підрозділів охорони державного кордону. Зокрема, під час здійснення перевірок дотримання прикордонного режиму або розслідування випадків незаконного переправлення осіб через державний кордон і надалі фіксуються окремі випадки недотримання встановлених процесуальних норм та порушень прав людини. Такі проблеми виявляються, зокрема, в неналежному документуванні процесуальних дій, порушення встановлених процесуальних строків тощо.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини зазначає, що національні кордони не можуть бути «зонами виключення» для прав людини: усі особи, включно з мігрантами, повинні мати захист своїх прав, незалежно від обставин перетину державного кордону. Держави зобов'язані поважати ці права, а також визначати чіткі процедури для їхнього дотримання [13].

Міжнародна правова система підкреслює необхідність гуманного поводження з усіма особами — незалежно від їхнього правового статусу. Зокрема, Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., який набув чинності для України у 2004 році, прямо обумовлює, що держави-учасниці мають забезпечувати гуманне поводження з мігрантами та повагу до їхніх прав при реалізації відповідних заходів, не допускаючи при цьому жорстокого, принижуючого або дискримінаційного ставлення [6].

У наукових дослідженнях українських та зарубіжних авторів наголошується, що затримання мігрантів має винятковий характер і повинно застосовуватися лише за умови суворого дотримання принципів законності, необхідності, пропорційності та процесуальних гарантій [14; 15].

Найбільш «ризиковою» сферою з погляду дотримання прав людини у сфері охорони державного кордону є затримання та тримання іноземців та осіб без громадянства, зокрема з метою ідентифікації, припинення адміністративних правопорушень або забезпечення примусового повернення,

примусового видворення чи реадмісії. Саме на цій стадії правозастосування концентрується найбільша кількість порушень фундаментальних прав, гарантованих як міжнародним, так і національним правом [16].

На практиці найчастіше порушуються право на правничу допомогу, право користуватися послугами перекладача, а також право на гуманне поводження та гідні умови перебування [17]. Такі порушення суперечать вимогам ст.ст. 5 і 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст.ст. 9 і 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також ст.ст. 29 Конституції України, яка встановлює гарантії свободи та особистої недоторканності.

Особливе значення для оцінки реального стану дотримання прав затриманих мають моніторингові візити та підготовлені на основі них звіти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, які здійснюються в межах національного превентивного механізму відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань. У щорічних і спеціальних звітах Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини неодноразово фіксувалися порушення в діяльності місць тимчасового тримання Державної прикордонної служби України.

Зокрема, моніторингові візити до СП «Оноківці» (Закарпатська область) засвідчили проблеми з відсутністю належної фіксації моменту фактичного затримання; неналежним інформуванням осіб про підстави затримання та їхні права зрозумілою мовою; обмеженим доступом до адвоката й перекладача; неналежними умовами медичного огляду та фіксації тілесних ушкоджень [18].

Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. містить також положення, що зобов'язують держав-учасниць вдосконалювати підготовку кадрів міграційних та прикордонних служб із питань запобігання порушенням та гуманного поводження, а також формувати відповідні механізми співробітництва та навчання [6].

Правове навчання та підвищення кваліфікації персоналу органів та підрозділів охорони державного кордону відіграє значну роль у попередженні порушень прав людини. Включення у програми підготовки як міжнародних стандартів поводження з мігрантами (гуманність, недискримінація, повага до гідності), так і практичних навичок документування процедурних дій, сутності основ правового статусу іноземців та осіб без громадянства (зокрема і шукачів притулку), а також принципів захисту прав людини має на меті задовольнити потребу у фахівцях із знанням міжнародних стандартів дотримання прав людини в діяльності органів охорони державного кордону [19, с. 106]. Важливим є забезпечення систематичності навчання, інтеграція питань запобігання порушенням та гуманного поводження як обов'язкового складника в усі види підготовки персоналу Держприкордонслужби. Такий підхід відповідає рекомендаціям міжнародних організацій щодо імплементації стандартів дотримання прав людини у діяльності правоохоронних органів [6].

Реалізація вимог дотримання прав людини в сучасних умовах дедалі більше пов'язується з упровадженням інноваційних організаційних і технічних рішень, спрямованих на підвищення прозорості та підзвітності прикордонної діяльності.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує європейська практика впровадження системи «Custody Records», яка широко застосовується у державах-членах Ради Європи як інструмент забезпечення процесуальних гарантій для затриманих осіб. Система «Custody Records» передбачає безпервну відеофіксацію всіх дій посадових осіб щодо затриманої особи — від моменту фактичного обмеження свободи до звільнення або передачі іншому органу, а також електронну фіксацію ключових процедурних рішень (медичний огляд, інформування про права, доступ до адвоката).

В Україні з метою покращення стандартів захисту прав затриманих осіб унаслідок запровадження електронної фіксації всіх дій щодо затриманої особи під час перебування під контролем поліції (фіксація, накопичення, зберігання) та пошуку інформації про затриманих осіб з моменту фактичного затримання було запроваджено таку систему в Національній поліції відповідно до Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» від 24 травня 2022 р. [20].

Європейський комітет із запобігання катуванням у своїх доповідях неодноразово наголошував, що системи відеофіксації та електронного обліку затриманих є ефективним засобом запобігання жорсткому поводженню або такому, що принижує; захисту як затриманих осіб, так і самих правоохоронців; підвищення доказової якості матеріалів у судових спорах [17].

У наукових джерелах підкреслюється, що інтеграція новітніх технологій спостереження, таких, наприклад, як індивідуальні відеореєстратори («body-камери»), може суттєво підвищити прозорість дій правоохоронців, зменшити кількість скарг на протиправні дії та сприяти об'єктивному документуванню процедурних моментів прикордонних перевірок. За даними систематичних досліджень, використання індивідуальних відеореєстраторів («body-камер») здатне знизити випадки застосування надмірної сили та кількість скарг громадян на дії персоналу, а також покращити взаємодію між сторонами [21].

Слід відзначити, що на рівні національного законодавства вже здійснено кроки в цьому напрямі. Наприклад, в Україні затверджено Інструкцію про порядок використання автоматичної фото- і відеотехніки під час виконання службових обов'язків посадовими і службовими особами Державної прикордонної служби, яка регламентує порядок застосування відеофіксації під час прикордонного контролю та охорони державного кордону [22]. Такі механізми можуть стати засобом профілактики перевищення повноважень і важливим джерелом доказової інформації в разі оскарження дій службовців.

Зважаючи на зазначене, імплементація системи «Custody Records» у діяльність Державної прикордонної служби України є обґрунтованим і пріоритетним напрямом реформування. Вона відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини, рекомендаціям Уповноваженого Верховної

Ради України з прав людини та усталеній практиці Європейського суду з прав людини, а також здатна суттєво знизити кількість порушень прав людини під час затримання і тримання.

Водночас запровадження «Custody Records» має значення не лише для гарантування прав затриманих осіб, а й для захисту прав і законних інтересів персоналу Державної прикордонної служби України. Забезпечення належного рівня правового захисту прикордонників є невід'ємною складовою системи гарантування прав людини та важливим елементом утвердження принципу верховенства права у сфері охорони державного кордону. В умовах збройної агресії проти України, коли прикордонники виконують службові (бойові) завдання за обставин підвищеного ризику для життя і здоров'я, особливої актуальності набуває необхідність посилення кримінально-правових і процесуальних гарантій їхнього захисту, зокрема і шляхом документування службових дій та мінімізації ризиків безпідставного притягнення до відповідальності.

Аналіз правозастосовної практики свідчить про зростання кількості збройних інцидентів, погроз, насильницьких дій та інших посягань щодо військовослужбовців Державної прикордонної служби України, зокрема під час затримання правопорушників на державному кордоні, припинення незаконного переправлення осіб через державний кордон тощо [23, с. 183]. У зв'язку з цим, об'єктивно зростає потреба в посиленні правових, організаційних та кримінально-правових гарантій захисту персоналу Державної прикордонної служби України, а також у впровадженні ефективних механізмів фіксації службових дій, які б одночасно забезпечували захист прав як військовослужбовців, так і осіб, щодо яких відповідні процедури застосовуються.

У цьому контексті особливої актуальності набувають положення Цілі 13 Стратегії інтегрованого управління кордонами до 2025 року, якою визначено пріоритет «забезпечення дотримання прав людини під час виконання завдань з охорони державного кордону» [1]. Реалізація зазначеного пріоритету відповідає сучасним міжнародним стандартам у сфері прав людини та рекомендаціям Європейського Союзу щодо гуманного, законного і пропорційного здійснення прикордонного контролю, а також сприяє формуванню балансу між потребами національної безпеки та обов'язком держави гарантувати належний рівень правового захисту всіх учасників правовідносин у сфері охорони державного кордону. Ця ціль узгоджується з принципами, закріпленими в Європейській конвенції з прав людини та відповідними рекомендаціями Ради Європи щодо дій посадових осіб під час здійснення прикордонних процедур.

Водночас відсутність окремого Закону України «Про інтегроване управління державним кордоном» створює правові прогалини, що стосуються чіткого розмежування компетенцій, взаємодії та координації між центральними органами виконавчої влади, правоохоронними органами, залученими до реалізації політики інтегрованого управління кордонами. На цей час інтегроване управління кордонами реалізується на підставі окремих стратегічних документів та підзаконних актів, зокрема Стратегії інтегрованого управління кордонами до 2025 року, Плану заходів з її реалізації та

окремих міжвідомчих робочих груп, що не вирішує повною мірою питань координації діяльності всіх задіяних інституцій.

Законодавчі прогалини у сфері інтегрованого управління кордонами призводять до уповільнення імплементації сучасних підходів, включно з практиками, рекомендованими Європейським Союзом та міжнародними організаціями, у таких аспектах, як: забезпечення єдиних стандартів охорони кордону, що враховують права людини й міжнародні зобов'язання України; узгодження програм навчання для персоналу різних відомств з питань прав людини та процедур майбутнього контролю; розбудова ефективної системи обміну інформацією між прикордонними, міграційними та іншими службами, що задіяні в процесі охорони (здійснення контролю) державного кордону; підвищення прозорості процесів, що здійснюються на державному кордоні [24].

На тлі цих викликів у наукових колах та експертному середовищі обґрунтовується необхідність створення спеціального координаційного органу інтегрованого управління державним кордоном у структурі виконавчої влади, підзвітного Кабінету Міністрів України, що став би важливим елементом у системі адміністрування у сфері охорони державного кордону. Такий орган мав би розробляти та оновлювати національні політики щодо інтегрованого управління державним кордоном з урахуванням міжнародних стандартів прав людини; координувати міжвідомчу взаємодію між Державною прикордонною службою України, Службою безпеки України, Національною поліцією, Державною міграційною службою та іншими зацікавленими відомствами; моніторити відповідність прикордонної практики міжнародним зобов'язанням України та рекомендаціям міжнародних партнерів (наприклад, Ради Європи та Європейської комісії); розвивати механізми моніторингу та оцінювання впливу політик інтегрованого управління державним кордоном на права людини та забезпечувати зворотний зв'язок у вигляді аналітичних звітів [25].

Важливо зауважити, що практика створення координаційних центрів у сфері інтегрованого управління державним кордоном вже частково реалізується через Координаційний центр інтегрованого управління державним кордоном, створений Кабінетом Міністрів України у 2024 році на основі ситуаційного центру Міністерства внутрішніх справ України, що стало кроком до зміцнення обміну інформацією та оперативної взаємодії між відомствами [26].

Таким чином, розробка та прийняття Закону України «Про інтегроване управління державним кордоном» та створення міжвідомчого координаційного органу під контролем уряду є стратегічно важливими кроками для забезпечення комплексної, ефективної та правозахисної системи охорони державного кордону, яка відповідатиме сучасним стандартам Європейського Союзу.

Також варто відзначити, що показово, з погляду інституційного забезпечення прав людини у сфері охорони кордону, є діяльність Fundamental Rights Office (FRO) Агентства Європейського Союзу з охорони зовнішніх кордонів (Frontex). Цей підрозділ створено з метою забезпечення системного та незалежного моніторингу дотримання прав людини під час

планування та проведення спільних операцій за участю персоналу держав-членів Європейського Союзу. Правові засади діяльності Fundamental Rights Office (FRO) закріплені у Регламенті (ЄС) 2019/1896 про Європейську прикордонну та берегову охорону, який істотно посилив правозахисний компонент мандата Frontex [27].

Ключовим елементом цієї моделі є функціонування мережі Fundamental Rights Monitors (FRMs) — незалежних фахівців з прав людини, які безпосередньо залучаються до спостереження за прикордонними операціями, процедурами повернення, ідентифікації та затримання мігрантів. Вони наділені повноваженнями стосовно здійснення моніторингу за дотриманням прав людини на місцях; фіксації потенційних порушень прав людини; підготовки аналітичних висновків та рекомендацій; інформування керівництва Frontex і відповідних інституції Європейського Союзу про стан справ у сфері прав людини тощо.

Результати цієї діяльності узагальнюються у щорічних звітах Fundamental Rights Office (FRO), які публічно оприлюднюються та використовуються Європейською Комісією, Європейським парламентом і правозахисними організаціями для оцінки відповідності прикордонної практики стандартам Європейського Союзу. У науковій літературі така модель оцінюється як приклад інституціоналізації прав людини в системі інтегрованого управління кордонами [28].

З урахуванням курсу України на європейську інтеграцію та виконання рекомендацій Європейської Комісії, доцільною є адаптація цієї моделі в межах національної системи інтегрованого управління державним кордоном. Зокрема, Україна могла б запровадити систему уповноважених з прав людини у сфері інтегрованого управління державним кордоном, які діяли б у складі ключових суб'єктів, залучених до управління у прикордонній сфері.

Функціонально такі уповноважені могли б здійснювати внутрішній і польовий моніторинг дотримання прав людини; аналізувати практики затримання, ідентифікації, примусового повернення, примусового видворення та реадмісії; забезпечувати фіксацію інцидентів; готувати щорічні публічні звіти та рекомендації. Варто відмітити, що запровадження такої моделі відповідало б Цілі 13 Стратегії інтегрованого управління кордонами до 2025 року щодо забезпечення прав людини; рекомендаціям Європейської Комісії, викладеним у *Ukraine 2024 Report*; європейським стандартам належного врядування (*good governance*) та інтеграції прав людини (*human rights mainstreaming*).

Таким чином, адаптація інституційної моделі Fundamental Rights Office / Fundamental Rights Monitors до українських реалій може стати ефективним механізмом превенції порушень прав людини, підвищення прозорості діяльності прикордонних органів, а також важливим кроком на шляху гармонізації національної системи інтегрованого управління державним кордоном з практиками Європейського Союзу.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що порушення прав людини на державному кордоні зумовлюються поєднанням організаційних,

інституційних і нормативно-правових чинників. У зв'язку з цим, актуалізується необхідність подальшого вдосконалення правової бази інтегрованого управління державним кордоном України, з метою забезпечення балансу між вимогами національної безпеки та дотриманням міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Формуванню інституційних та правових передумов для недопущення випадків порушень прав людини під час перетину державного кордону сприяє реалізація комплексних державних стратегій щодо розвитку та розбудови прикордонної інфраструктури, створення безбар'єрного простору в Україні, а також судова практика щодо обґрунтованості управлінських рішень.

Важливим напрямом реформування діяльності органів охорони державного кордону у сфері дотримання прав людини є впровадження європейських стандартів прозорості та підзвітності, зокрема таких інструментів, як система «Custody Records» та інституційні механізми моніторингу на кшталт мережі Fundamental Rights Monitors. Їх застосування сприятиме не лише підвищенню рівня захисту прав затриманих осіб, іноземців та осіб без громадянства, а й забезпеченню правової захищеності персоналу Державної прикордонної служби України, зниженню ризиків безпідставних звинувачень і конфліктних ситуацій.

Забезпечення прав людини на державному кордоні має розглядатися як невід'ємна складова системи національної безпеки України та ключовий елемент реалізації принципів належного врядування й інтеграції прав людини в державну політику. У цьому контексті розвиток ефективної інституційної взаємодії Державної прикордонної служби України з органами державної влади, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та інститутами громадянського суспільства є необхідною умовою виконання Україною євроінтеграційних зобов'язань і наближення національної практики охорони державного кордону до стандартів Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 р. № 687–р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/8aLR->.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/KYKSj>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/KwSBl>.
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/USxRP>.
5. Конвенція про статус біженців : міжнародний договір від 28.07.1951 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/LjsSt>.

6. Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Резолюція 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/wMr8p>.
7. Зьолка В. Л., Король М. О. Характеристика змісту та рівень забезпечення прав людини в діяльності Державної прикордонної служби України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 83, Ч. 2. С. 211–217. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.30>.
8. Про схвалення Стратегії розвитку та розбудови прикордонної інфраструктури з країнами Європейського Союзу та Республікою Молдова до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.12.2024 р. № 1337–р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/5xkCT>.
9. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366, у ред. Розпорядження від 25.03.2025 р. № 294–р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/S0hOl>.
10. Рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 03.06.2024 р. у справі № 460/4375/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://t.ly/ei3oj>.
11. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 21.06.2024 р. у справі № 380/26659/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://t.ly/gBmYF>.
12. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 12.11.2024 р. у справі № 380/11916/22. *Верховний суд України. База правових позицій*. URL: <https://t.ly/e6pTo>.
13. Recommended principles and guidelines on human rights at international borders. Geneva. *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*. URL: <https://t.ly/uB38c>.
14. Король М. Гарантування прав осіб, які підлягають примусовому видворенню Державною прикордонною службою України. *Університетські наукові записки*. 2021. № 5 (83). С. 95–103. URL: <https://doi.org/10.37491/UNZ.83.7>.
15. Costello C. The human rights of migrants in European law. Oxford University Press, 2016. 357 p.
16. Огляд судової практики КАС ВС у справах щодо затримання іноземців, осіб без громадянства, примусового повернення, видворення та реадмісії (19.01.2022; 09:00). *Верховний Суд України*. URL: <https://t.ly/uLOQz>.
17. The CPT and Ukraine. *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)*. URL: <https://t.ly/8oCZK>.
18. Моніторинг додержання прав затриманих осіб в Пункті тимчасового тримання СП «Оноківці» 94-го прикордонного загону м. Чоп. *Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://t.ly/ZcgIh>.
19. Радчена Н. М. Європейські стандарти професійної підготовки прикордонників. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 4. С. 103–111. URL: <https://t.ly/cKrF->.

20. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24.05.2022 р. № 311. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/JNMIb>.
21. Lum C., Koper C. S., Wilson D. B., Stoltz M., Goodier M., Eggins E., Higginson A., Mazerolle L. Body-worn cameras' effects on police officers and citizen behavior: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*. 2020. Vol. 16, Iss. 3. e1112. <https://doi.org/10.1002/cl2.1112>.
22. Про затвердження Інструкції про порядок використання автоматичної фото- і відеотехніки під час виконання службових обов'язків посадовими і службовими особами Державної прикордонної служби: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.04.2019 р. № 244. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://t.ly/ITWOm>.
23. Степанова Ю. П. Кримінально-правовий захист військовослужбовців та працівників ДПСУ від протиправних посягань, вчинених у зв'язку з їх службовою діяльністю. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1 (19). С. 182–206. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.19.281121>.
24. Commission Staff Working Document Ukraine 2024 Report Accompanying the document. Communication from The Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of Regions 2024 Communication on EU enlargement policy. SWD/2024/699 final. *EUR-Lex*. URL: <https://t.ly/BsFYp>.
25. Нікіфоренко В., Віхтюк А. Координаційний центр інтегрованого управління кордонами як механізм європейської системи прикордонного менеджменту. *Migration & law*. 2024. Vol. 4, Iss. 5. С. 23–42. *Національна академія управління*. 10.32752/2786-5185-2024-4-5-23-42. URL: <https://t.ly/Zshr0>.
26. Про затвердження Положення про координаційний центр інтегрованого управління державним кордоном. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2024 р. № 426. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/A5VHm>.
27. Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624. *EUR-Lex*. ELI: <https://t.ly/rnizt>.
28. Fink M. Frontex and human rights: responsibility in 'multi-actor situations' under the ECHR and EU public liability law. Doctoral Thesis. Leiden, 2017. *Leiden University*. URL: <https://t.ly/QDYwm>.

Декларації

Автори спільно, шляхом обговорення всіх ключових аспектів статті та обміну думками, написання та об'єднання в єдине ціле окремих фрагментів дослідження, сформувавши ідею статті, її концепцію, здійснили напрацювання загальних висновків та рекомендацій. Так, автори спільно (без роздільного авторства) напрацювали актуальні проблемні питання дотримання прав людини у сфері охорони державного кордону України та пропозиції щодо їхнього вирішення. Загальне керівництво дослідженням, ад-

міністрування проекту та організацію роботи над дослідженням здійснював В. Зьолка. Вкладом в дослідження М. Короля є збір нормативного матеріалу, підбір джерел, аналіз напрямів практичної реалізації європейських практик у сфері охорони державного кордону України, аналіз судової практики у сфері адміністративно-правового регулювання процедур перетину державного кордону, дослідження проблемних питань у сфері дотримання прав людини у випадку затримання та тримання іноземців і осіб без громадянства при незаконному перетині (спробі незаконного перетину) державного кордону. М. Король обґрунтував актуальність імплементації системи «Custody Records» у діяльність Держприкордонслужби. Вкладом в дослідження Ю. Степанової є обґрунтування необхідності розробки і прийняття Закону України «Про інтегроване управління державним кордоном» та створення міжвідомчого координаційного органу, підконтрольного уряду, що забезпечить ефективність охорони державного кордону та відповідність стандартам Європейського Союзу в цій сфері. Н. Радченя обґрунтувала роль систематичного правового навчання і підвищення кваліфікації персоналу Держприкордонслужби у попередженні порушень прав людини; запровадження системи уповноважених з прав людини у сфері інтегрованого управління державним кордоном. В. Зьолка здійснював кінцеве наукове редагування, доопрацювання та вичитування тексту, був відповідальним за стилістичну єдність та взаємоузгодженість всіх фрагментів тексту, остаточно узгоджене та виважене формулювання всіх основних категорій. Н. Радченя структурувала дослідження, вибудувала його систему, здійснила редагування та доопрацювання тексту.

Дослідження виконано без зовнішнього фінансування.

Конфлікт інтересів у авторів відсутній. Ю. Степанова та М. Король є військовослужбовцями Державної прикордонної служби України; В. Зьолка та Н. Радченя працюють у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Усі автори професійно пов'язані з Державною прикордонною службою України, діяльність якої є предметом дослідження, що не вплинуло на незалежність оцінок і висновків.

Автори не використовували інструментів штучного інтелекту, підтверджують самостійність виконання дослідження, формування аргументації та несуть повну відповідальність за зміст статті.

Надійшла до редакції 08.01.2026
Прийнята до друку 15.03.2026

Оприлюднена онлайн 20.03.2026
Опублікована 30.03.2026

**Valentyn ZOLKA, Yuliia STEPANOVA,
Mykhailo KOROL, Nataliia RADCHENIA**

(Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine)

Respect for Human Rights in the Field of State Border Security of Ukraine: Current Challenges and Implementation of European Experience

The article analyses current issues related to the observance of human rights in the field of Ukraine's state border protection. It emphasises that the activities of the State Border Guard Service of Ukraine are aimed at ensuring an appropriate level of legal protection for travellers, an integral component of European border management standards. The practical implementation of progressive European practices in state border protection in Ukraine is examined, including the modernisation of border infrastructure and the introduction of digital services into the operations of state border protection authorities. The judicial practice in the administrative and legal regulation of state border-crossing procedures is reviewed, with due regard for human rights. Problematic issues in the field of human rights observance in cases of detention and holding of foreigners and stateless persons for illegal crossing (or attempted illegal crossing) of the state border are highlighted. The relevance of implementing the «Custody Records» system to the State Border Service's activities is emphasised. It can, on the one hand, significantly reduce violations of individuals' rights during the application of border procedures, and, on the other hand, strengthen the guarantees protecting State Border Service personnel from unfounded accusations and increase their accountability. The need for systematic legal training and advanced training of state border protection personnel and units is emphasised. The need to develop and adopt the Law of Ukraine «On Integrated State Border Management» and to create an interdepartmental coordination body under government control is substantiated as a strategically important step to ensure an effective state border protection system that meets European Union standards. The need to develop and adopt the Law of Ukraine «On Integrated Border Management» and to establish an interagency coordination body under government control is substantiated as a strategically important step to ensure an effective state border protection system that complies with European Union standards. It is proposed to adapt the institutional model of the Fundamental Rights Office/Fundamental Rights Monitors to the State Border Guard Service's activities to prevent human rights violations, enhance the transparency of border authority operations, and integrate European Union practices into Ukraine's national integrated border management system. It is concluded that improving Ukraine's legal framework for integrated border management, as a new institution within the state border protection mechanism, will ensure a balance between guaranteeing national security and complying with international human rights standards.

Keywords: *human rights, European human rights standards, state border, State Border Guard Service of Ukraine, European standards, integrated border management of Ukraine, monitoring of human rights observance.*